

la rivista di **en**gramma
2006

50–53

La Rivista di Engramma
50-53

La Rivista di
Engramma
Raccolta

numeri 50-53
anno 2006

direttore
monica centanni

La Rivista di Engramma

a peer-reviewed journal
www.egramma.it

Raccolta numeri **50-53** anno **2006**

50 luglio/settembre 2006

51 ottobre 2006

52 novembre 2006

53 dicembre 2006

finito di stampare febbraio 2020

sede legale
Engramma
Castello 6634 | 30122 Venezia
edizioni@egramma.it

redazione
Centro studi classicA luav
San Polo 2468 | 30125 Venezia
+39 041 257 14 61

©2020
edizioni**egramma**

ISBN carta 978-88-94840-36-0
ISBN digitale 978-88-98260-96-6

L'editore dichiara di avere posto in essere le dovute attività di ricerca delle titolarità dei diritti sui contenuti qui pubblicati e di aver impegnato ogni ragionevole sforzo per tale finalità, come richiesto dalla prassi e dalle normative di settore.

Sommario

- 6 | *50 luglio/settembre 2006*
- 68 | *51 ottobre 2006*
- 108 | *52 novembre 2006*
- 192 | *53 dicembre 2006*

50

luglio/settembre

2006

ENGRAMMA • 50 • LUGLIO-SETTEMBRE 2006
LA RIVISTA DI ENGRAMMA • ISBN 978-88-98260-79-9

Associazione Engramma • Centro studi classicA luav

ENGRAMMA. LA TRADIZIONE CLASSICA NELLA MEMORIA OCCIDENTALE
LA RIVISTA DI ENGRAMMA • ISBN 978-88-98260-79-9

DIRETTORE

monica centanni

REDAZIONE

elisa bastianello, maria bergamo, giulia bordignon, giacomo calandra di roccolino,
olivia sara carli, claudia daniotti, francesca dell'aglio, simona dolari, emma filipponi,
silvia galasso, marco paronuzzi, alessandra pedersoli, daniele pisani, stefania rimini,
daniela sacco, antonella sbrilli, linda selmin

COMITATO SCIENTIFICO INTERNAZIONALE

lorenzo braccesi, maria grazia ciani, georges didi-huberman, alberto ferlenga, kurt
w. forster, fabrizio lollini, paolo morachiello, lionello puppi, oliver taplin

this is a peer-reviewed journal

SOMMARIO

- 5 | GALLERIA DELLE FONTI LETTERARIE E ICONOGRAFICHE SU LAOCOONTE
a cura del Centro studi classicA
- 16 | LAOCOONTE: VARIAZIONI SUL MITO
a cura del Centro studi classicA
- 40 | COMICS SPOLIA. LAOCOONTE, ASTERIX & Co.
Alessandra Pedersoli
- 47 | LA SOSTANZA DEI SOGNI: LA SCENA TEATRALE NEL CONO DI LUCE DEL
PROIETTORE CINEMATOGRAFICO
Katia Mazzucco
- 52 | PSICOANALISI E SAPIENZA GRECA
Daniela Sacco
- 56 | POLITICA DELLE IMMAGINI
Daniele Pisani
- 59 | NOTA SUL CICLO DI SPERLONGA E SULLE RELAZIONI CON IL LAOCOONTE
VATICANO
a cura del Centro studi classicA
- 65 | NOTA SULLE INTERPRETAZIONI DI PLINIO, NAT. HIST. XXXVI, 37
a cura del Centro studi classicA
- 69 | SCHEDA CRONOLOGICA DEI RESTAURI DEL LAOCOONTE
Marco Gazzola
- 75 | NOTA SUI 'CONTORNIATI'
a cura del Centro studi classicA

79 | PATHOSFORMELN DELL'AGGRESSIONE, DELLA DIFESA E DELLA DISPERAZIONE IN
DOCUMENTI ICONOGRAFICI RELATIVI A LAOCOONTE
a cura del Centro studi classicA

Una galleria delle fonti testuali e figurative antiche sul mito di *Laocoonte*

Seminario di Tradizione Classica

Il gruppo scultoreo del *Laocoonte* rinvenuto a Roma nel 1506 è diventato, a partire dal Rinascimento, un mito per l'estetica moderna. Ma qual è il 'vero' mito di Laocoonte? A fronte della sua fama postuma, legata per lo più al marmo vaticano e all'episodio incluso da Virgilio nel secondo libro dell'*Eneide*, le fonti letterarie e iconografiche antiche della storia del disgraziato sacerdote troiano non sono invece affatto numerose. >>> "*Laocoonte: variazioni sul mito*"

VII sec. a.C. Arctino, *Iliou Persis*, apud Proclo, *Chrest.* 92, 246

τραπέντες δὲ εἰς εὐφροσύνην εὐωχοῦνται (scil. Troiani) ὡς ἀπηλλαγμένοι τοῦ πολέμου. ἐν αὐτῷ δὲ τούτῳ δύο δράκοντες ἐπιφανέντες τὸν τε Λαοκόωντα καὶ τὸν ἕτερον τῶν παιδῶν διαφθείρουσιν. ἐπὶ δὲ τῷ τέρατι δυσφορήσαντες οἱ περὶ τὸν Αἰνεΐαν ὑπεξήλθον εἰς τὴν Ἴδην.

VI-V sec. a.C. Bacchilide, apud Servio, in *Verg. Aen.* II 201

Sane Bacchylides de Laocoonte et uxore eius vel de serpentibus a Calydnis insulis venientibus et in homines conversis dicit.

V sec. a.C. Sofocle, *Laocoon*, TrGF fr. 370-377 Radt

370 Harpocr. 8, 8 Dind
λάμπει δ' ἀγνιεύς βωμὸς ἀτμίζων πυρὶ
σμύρνης σταλαγμούς, βαρβάρους εὐοσμίας

371 Σ VE Ar., Ran. 665
Πόσειδον, δὲ Αἰγαίου νέμεις
πρῶνας ἢ γλαυκὰς μέδεις εὐανέμου
λίμνας ἐφ' ὑψηλαῖς σπιλάδεσσι †στομάτων†

372 Serv., in *Verg. Aen.* II 204
horum sane draconum (sc. qui Laocoontem petierunt)

nomina Sophocles in Laocoonte dicit
 (cfr: Σ ss Lycophr. 347 Πόρκις καὶ Χαρίβοια ὀνόματα
 δρακόντων, οἱ πλεύσαντες ἐκ τῶν Καλυδνῶν
 νήσων ἦλθον εἰς Τροίαν καὶ διέφθειραν τοὺς παῖδας
 Λαοκῶντος ἐν τῷ τοῦ Θυμβραίου Ἀπόλλωνος νεφῷ)

373 Dion. Hal., Ant. Rom. 1, 48, 2
 Σοφοκλῆς μὲν ὁ τραγωδοποιὸς ἐν Λαοκῶντι δράματι
 μελλούσης ἀλίσκεσθαι τῆς πόλεως πεποίηκε τὸν
 Αἰνεῖαν ἀνασκευαζόμενον εἰς τὴν Ἰδην, κελευσθέντα
 ὑπὸ τοῦ πατρὸς Ἀγχίσου κατὰ τὴν μνήμην ὧν
 Ἄφροδίτη ἐπέσκηψε καὶ ἀπὸ τῶν νεωστὶ γενομένων
 περὶ τοὺς Λαοκοωντίδας σημείων τὸν μέλλοντα
 ὄλεθρον τῆς πόλεως συντεκμηραμένου. Ἔχει δὲ αὐτῶ
 τὰ ἱαμβεῖα ἐν ἀγγέλου προσώπῳ λεγόμενα ὧδε·
 ΑΓΓΕΛΟΣ

νῦν δ' ἐν πύλαισιν Αἰνεας ὁ τῆς θεοῦ
 πάρεστ', ἐπ' ὧμων πατέρ' ἔχων κεραυνίου
 νώτου καταστάζοντα βύσσινον φάρος,
 κύκλῳ δὲ πᾶσαν οἰκετῶν παμπληθίαν·
 συνοπάζεται δὲ πλῆθός οἱ πόσον δοκεῖς,
 οἱ τῆσδ' ἐρώσι τῆς ἀποικίας Φρυγῶν

374 Stob. 3, 29
 πόνου μεταλλαχθέντος οἱ πόνοι γλυκεῖς

375 Stob. 3, 29, 37
 μόχθου γὰρ οὐδεὶς τοῦ παρελθόντος λόγος

376 P= 369a Phot. Berol. 136, 28
 ἀνηλόκισμαι

377 Hsch. K 1369 Latte
 καταράκτης (de aquila dictum)

Frammento da un vaso della
 collezione Jatta

Cratere di Basilea

V sec. a.C.

Kantharos del British Museum

III sec. a.C. Euforione, apud Servio, in *Verg. Aen.* II 201

Ut Euphorion dicit, post adventum Graecorum sacerdos Neptuni lapidibus occisus est quia non sacrificiis eorum vetavit adventum. Post abscedentibus Graecis, cum vellent sacrificare Neptuno, Laocoon Thymbraei Apollinis sacerdos sorte ductus est, ut solet fieri, cum deest sacerdos certus. Hic piaculum commiserat ante simulacrum numinis cum Antiopa sua uxore coeundo, et ob hoc inmissis draconibus cum suis filiis interemptus est.

II sec. a.C. Apollodoro, ex ps. Apollodoro, *Epitome* V, 16-19

Ἡμέρας δὲ γενομένης ἔρημον οἱ Τρῶες τὸ τῶν Ἑλλήνων στρατόπεδον θεασάμενοι καὶ νομίσαντες αὐτοὺς πεφευγῆναι, περιχαρῆντες εἶλκον τὸν ἵππον καὶ παρὰ τοῖς Πριάμου βασιλείοις στήσαντες ἐβουλεύοντο τί χρῆ ποιεῖν. Κασάνδρας δὲ λεγούσης ἔνοπλον ἐν αὐτῷ δύναμιν εἶναι, καὶ προσέτι Λαοκόωντος τοῦ μάντεως, τοῖς μὲν ἐδόκει κατακαίειν, τοῖς δὲ κατὰ βαρᾶθρων ἀφιέναι· δόξαν δὲ τοῖς πολλοῖς ἵνα αὐτὸν ἐάσωσι θεῖον ἀνάθημα, τραπέντες ἐπὶ θυσίαν εὐχῶντο. Ἀπόλλων δὲ αὐτοῖς σημεῖον ἐπιπέμπει· δύο γὰρ δράκοντες διανηξάμενοι διὰ τῆς θαλάσσης ἐκ τῶν πλησίων νήσων τοὺς Λαοκόωντος υἱοὺς κατεσθίουσιν.

30. a.C. Virgilio, *Aeneis* II, 40-56, 199-245

Primus ibi ante omnis, magna comitante caterva,
 Laocoon ardens summa decurrit ab arce,
 et procul: "O miserī, quae tanta insania, cives?
 Creditis avectos hostis? Aut ulla putatis
 dona carere dolis Danaum? Sic notus Ulixes?
 aut hoc inclusi ligno occultantur Achivi,

aut haec in nostros fabricata est machina muros
 inspectura domos venturaque desuper urbi,
 aut aliquis latet error; equo ne credite, Teucri.
 Quicquid id est, timeo Danaos et dona ferentis”.
 Sic fatus, validis ingentem viribus hastam
 in latus inque feri curvam compagibus alvum
 contorsit: stetit illa tremens, uteroque recusso
 insonuere cavae gemitumque dedere cavernae.
 Et, si fata deum, si mens non laeva fuisset,
 impulerat ferro Argolicas foedare latebras,
 Troiaque, nunc stares, Priamique arx alta, maneres.
 [...]

Hic aliud maius miseris multoque tremendum
 obicitur magis atque improvida pectora turbat.
 Laocoon, ductus Neptuno sorte sacerdos,
 sollemnis taurum ingentem mactabat ad aras.
 Ecce autem gemini a Tenedo tranquilla per alta
 – horresco referens – immensis orbibus angues
 incumbunt pelago, pariterque ad litora tendunt;
 pectora quorum inter fluctus arrecta iubaeque
 sanguineae superant undas; pars cetera pontum
 pone legit, sinuatque immensa volumine terga.
 Fit sonitus spumante salo; iamque arva tenebant,
 ardentisque oculos suffecti sanguine et igni,
 sibila lambebant linguis vibrantibus ora.
 Diffugimus visu exsanguis: illi agmine certo
 Laocoonta petunt; et primum parva duorum
 corpora natorum serpens amplexus uterque
 implicat, et miseros morsu depascitur artus;
 post ipsum auxilio subeuntem ac tela ferentem
 corripiunt spirisque ligant ingentibus; et iam
 bis medium amplexi, bis collo squamea circum
 terga dati, superant capite et cervicibus altis.
 Ille simul manibus tendit divellere nodos,
 perfusus sanie vittas atroque veneno,
 clamores simul horrendos ad sidera tollit:
 quales mugitus, fugit cum saucius aram
 taurus, et incertam excussit cervice securim.
 At gemini lapsu delubra ad summa dracones
 effugiunt saevaeque petunt Tritonidis arcem,
 sub pedibusque deae clipeique sub orbe teguntur.
 Tum vero tremefacta novus per pectora cunctis
 insinuat pavor, et scelus expendisse merentem
 Laocoonta ferunt, sacrum qui cuspide robur
 laeserit, et tergo sceleratam intorsit hastam.

Ducendum ad sedes simulacrum orandaque divae
numina conclamant.

Dividimus muros et moenia pandimus urbis.
Accingunt omnes operi, pedibusque rotarum
subiciunt lapsus, et stuppea vincula collo
intendunt: scandit fatalis machina muros,
feta armis. Pueri circum innuptaeque puellae
sacra canunt, funemque manu contingere gaudent.
Illa subit, mediaeque minans inlabitur urbi.
O patria, o divum domus Ilium, et incluta bello
moenia Dardanidum, quater ipso in limine portae
substitit, atque utero sonitum quater arma dedere:
instamus tamen inmemores caecique furore,
et monstrum infelix sacrata sistimus arce.

Affresco da Pompei, Casa del Menandro (I sec. a.C.)

Affresco da Pompei, Casa del Laocöonte (I sec. a.C.)

Contorniato con Laocöonte
(IV sec. d.C.)

Miniatura dal "Virgilio Vaticano" (V sec. d.C.)

fine I sec. a.C. Plinio, *Naturalis Historia* XXXVI, 37

Quorundam claritati in operibus eximiis obstante numero artificum, quoniam nec unus occupat gloriam nec plures pariter nuncupari possunt, sicut in Laocoonte, qui est in Titi imperatoris domo, opus omnibus et picturae et statuariae artis praeferendum. Ex uno lapide eum ac liberos draconumque mirabiles nexus de consilii sententia fecere summi artifices Hagesander et Polydorus et Athenodorus rhodii.

Laocöone vaticano

I sec. d. C. Igino, *Fabulae* 135

Laocoon Acoetis filius Anchisae frater Apollinis sacerdos contra voluntatem Apollinis cum uxorem duxisset atque liberos procreasset, sorte ductus ut sacrum faceret Neptuno ad litus. Apollo occasione data a Tenedo per fluctus maris dracones misit duos qui filios eius Antiphantem et Thymbraeum necarent, quibus Laocoon cum auxilium ferre vellet ipsum quoque nexum necaverunt. Quod Phryges idcirco factum putarunt quod Laocoon hastam in equum Troianum miserit.

I sec. d. C. Petronio, *Satyricon* 89

Sed video te totum in illa haerere tabula,
 quae Troiae halosin ostendit.
 Itaque conabor opus versibus pandere:
 Iam decuma maestos inter ancipites metus
 Phrygas obsidebat messis, et vatis fides
 Calchantis atro dubia pendeat metu,
 cum Delio profante caesi vertices
 Idae trahuntur, scissaque in molem cadunt
 robora, minacem quae figurarent equum.
 Aperitur ingens antrum et obducti specus,
 qui castra caperent. Huc decenni proelio
 irata virtus abditur, stipant graves
 recessus Danaï et in voto latent.
 O patria, pulsas mille credidimus rates
 solumque bello liberum: hoc titulus fero
 incisus, hoc ad fata compositus Sinon
 firmabat et mendacium in damnum potens.
 Iam turba portis libera ac bello carens
 in vota properat. Fletibus manant genae,
 mentisque pavidæ gaudium lacrimas habet.
 Quas metus abegit. Namque Neptuno sacer
 crinem solutus omne Laocoon replet
 clamore vulgus. Mox reducta cuspidē
 uterum notavit, fata sed tardant manus,
 ictusque resilit et dolis addit fidem.
 Iterum tamen confirmat invalidam manum
 altaque bipenni latera pertemptat. Fremit
 captiva pubes intus, et dum murmurat,
 roborea moles spirat alieno metu.
 Ibat iuventus capta, dum Troiam capit,

bellumque totum fraude ducebat nova.
 Ecce alia monstra: celsa qua Tenedos mare
 dorso replevit, tumida consurgunt freta
 undaque resultat scissa tranquillo minor,
 qualis silenti nocte remorum sonus
 longe refertur, cum premunt classes mare
 pulsumque marmor abiete imposita gemit.
 Respicimus: angues orbibus geminis ferunt
 ad saxa fluctus, tumida quorum pectora
 rates ut altae lateribus spumas agunt.
 Dat cauda sonitum, liberae ponto iubae
 consentiunt luminibus, fulmineum iubar
 incendit aequor sibilisque undae tremunt.
 Stupere mentes. Infulis stabant sacri
 Phrygioque cultu gemina nati pignora
 Lauconte. Quos repente tergoribus ligant
 angues corusci. Parvulas illi manus
 ad ora referunt, neuter auxilio sibi,
 uterque fratri; transtulit pietas vices
 morsque ipsa miseros mutuo perdit metu.
 Accumulat ecce liberum funus parens,
 infirmus auxiliator. Invadunt virum
 iam morte pasti membraque ad terram trahunt.
 Iacet sacerdos inter aras victima
 terramque plangit. Sic profanatis sacris
 peritura Troia perdidit primum deos.

datazione
 incerta

Bronzetto del Louvre

II sec. d.C.

Rilievo del Gandhara

IV sec. d.C. Quinto di Smirne, *Posthomerica* XII, 389-497

Τῷ (sc. Sinon) δ' οἱ μὲν πεπίθοντο κατὰ στρατόν, οἱ δ'
 ἄρ' ἔφαντο
 ἔμμεναι ἠπεροπῆα πολύτροπον, οἷς ἄρα βουλή
 ἦνδανε Λαοκόωντος· ὁ γὰρ πεπνυμένα βάζων
 φῆ δόλον ἔμμεναι αἰνὸν ὑπ' ἐννεσίησιν Ἀχαιῶν,
 πάντα δ' ὀτρύνεσκε θεῶς ἐμπρησέμεν ἵππον,
 ἵππον δουράτεον καὶ γνώμεναι εἴ τι κεκεύθει.
 Καὶ νύ κέ οἱ πεπίθοντο καὶ ἐξήλυξαν ὄλεθρον,
 εἰ μὴ Τριτογένεια, κοτεσσαμένη περὶ θυμῷ
 αὐτῷ καὶ Τρώεσσι καὶ ἄστει, γαῖαν ἔνερθεν
 θεσπεσίην ἐλέλιξεν ὑπαὶ ποσὶ Λαοκόωντος.
 τῷ δ' ἄφαρ ἔμπεσε δείμα· τρόμος δ' ἀμφέκλασε γυῖα
 ἀνδρὸς ὑπερθύμιο· μέλαινα δέ οἱ περὶ κρατὶ
 νύξ ἐχύθη· στυγερὸν δὲ κατὰ βλεφάρων πέσεν ἄλγος,
 σὺν δ' ἔχεεν λασίησιν ὑπ' ὄφρυσιν ὄμματα φωτός·
 γλῆναι δ' ἀργαλέησι πεπαρμέναι ἀμφ' ὀδύνησι
 ριζόθεν ἐκλονέοντο· περιστροφῶντο δ' ὀπῶπαι
 τειρόμεναι ὑπένερθεν· ἄχος δ' ἀλεγεινὸν ἴκανεν
 ἄχρι καὶ ἐς μῆνιγγας ἰδ' ἐγκεφάλιοιο θέμεθλα·
 τοῦ δ' ὅτε μὲν φαίνοντο μεμιγμένοι αἵματι πολλῷ
 ὀφθαλμοί, ὅτε δ' αὐτε δυσαλθέα γλαυκιώωντες·
 πολλὰκι δ' ἔρρεον οἶον ὅτε στυφελῆς ἀπὸ πέτρης
 εἴβεται ἐξ ὀρέων νιφετῷ πεπαλαγμένον ὕδωρ·
 μαινομένῳ δ' ἦκτο, καὶ ἔδρακε διπλόα πάντα
 αἰνὰ μάλα στενάχων· καὶ ἔτι Τρώεσσι κέλευεν,
 οὐδ' ἀλέγιζε μόγοιο· φάος δὲ οἱ ἐσθλὸν ἄμερσε
 διὰ θεά· λευκαὶ δ' ἄρ' ὑπὸ βλέφαρ' ἔσταν ὀπῶπαι
 αἵματος ἐξ ὀλοοῖο· περιστενάχιζε δὲ λαὸς
 οἰκτεῖρων φίλον ἄνδρα, καὶ ἀθανάτην Ἀγελείην

ἔρριγώς, μὴ δὴ τι παρήλιτεν ἀφραδιησιν,
 καὶ σφιν ἐς αἰνὸν ὄλεθρον ἀνεγνάμφθη νόος ἔνδον,
 [δειδιότων, μὴ δὴ σφι καὶ αὐτοῖς ἄλγος ἔπηται]
 οὐνεκα λωβήσαντο δέμας μογεροῖο Σίνωνος
 ἐλπόμενοι κατὰ θυμὸν ἐτήτυμα πάντ' ἀγορεύσειν·
 τοῦνεκα προφρονέως μιν ἄγον ποτὶ Τρώϊον ἄστυ
 ὄψέ περ οἰκτεΐραντες, ἀγειρόμενοι δ' ἅμα πάντες
 σειρὴν ἀμφεβάλοντο θοῶς περιμήκεϊ ἵππῳ
 δησάμενοι καθύπερθεν, ἐπεὶ ρά οἱ ἐσθλὸς Ἐπειὸς
 ποσσὶν ὑπὸ βριαροῖσιν εὐτροχα δούρατ' ἔθηκεν,
 ὄφρα κεν αἰζηοῖσιν ἐπὶ πτολίεθρον ἔπηται
 ἐλκόμενος Τρώων ὑπὸ χεῖρεσιν. οἱ δ' ἅμα πάντες
 εἶλκον ἐπιβρίσαντες ἀολλέες, ἦ ῥτε νῆα
 ἔλκωσιν μογέοντες ἔσω ἄλὸς ἠχηέσσης
 αἰζηοί, στιβαραὶ δὲ περιστενάχουσι φάλαγγες
 τριβόμεναι, δεινὸν δὲ τρόπις περιτετριγυῖα
 ἀμφὶς ὀλισθαίνουσα κατέρχεται εἰς ἄλὸς οἶδμα·
 ὣς οἳ γε σφίσι πῆμα ποτὶ πτόλιν ἔργον Ἐπειοῦ
 πανσυδίῃ μογέοντες ἀνεῖρουν· ἀμφὶ δ' ἄρ' αὐτῶ
 πολλὸν ἄδην στεφέων ἐριθηλέα κόσμον ἔθεντο·
 αὐτοὶ δ' ἐστέψαντο κάρη· μέγα δ' ἦπνον αὐλοὶ
 ἀλλήλοισ ἐπικεκλομένοι· ἐγέλασσε δ' Ἐνωῦ
 δερκομένη πολέμοιο κακὸν τέλος· ὑψόθι δ' Ἥρη
 τέρπετ' Ἄθηναίῃ δ' ἐπεγήθεεν· οἱ δὲ μολόντες
 ἄστυ ποτὶ σφέτερον μεγάλης κρήδεμνα πόλῃος
 λυσάμενοι λυγρὸν ἵππον ἐσήγαγον· αἱ δ' ὀλόλυξαν
 Τρωιάδες, πᾶσαι δὲ περισταδὸν εἰσορόωσαι
 θάμβεον ὄβριμον ἔργον· ὃ δὲ σφισιν ἔκρυφε πῆμα.
 Λαοκόων δ' ἔτ' ἔμμιεν ἐποτρύνων ἐτάροισιν
 ἵππον ἀμαλδύναι μαλερῶ πυρὶ· τοὶ δὲ οἱ οὔτι
 πείθοντ', ἀθανάτων γὰρ ὑποτρομέεσκον ὁμοκλήν.
 τῷ δ' ἐπι κύντερον ἄλλο θεὰ μεγάλθυμος Ἀθήνη
 δυστήνοισ τεκέεσσιν ἐμήδετο Λαοκόωντος.
 δὴ γάρ που πέλεν ἄντρον ὑπὸ στυφελώδει πέτρῃ
 ἠερόεν, θνητοῖσιν ἀνέμβατον, ᾧ ἔνι θῆρες
 σμερδαλέοι ναῖεσκον ἔτ' οὐλομένοιο γενέθλης
 Τυφῶνος νήσοιο κατὰ πτύχας, ἦν τε Καλύδνην
 λαοὶ ἐπικλείουσιν ἔσω ἄλὸς ἀντία Τροίης.
 ἔνθεν ἀναστήσασα βίην καλέεσκε δρακόντων
 ἐς Τροίην· οἱ δ' αἶψα θεῆς ὑπο κινήθentes
 νῆσον ὄλην ἐτίναξαν· ἐπεσμαράγησε δὲ πόντος
 νισσομένων, καὶ κύμα διίστατο· τοὶ δ' ἐφέροντο
 αἰνὸν λιχμῶντες· ἔφριξε δὲ κήτεα πόντου·
 ἀμφὶ δ' ἄρα στενάχοντο μέγα Ξάνθοιο θυγατρὸς
 Νύμφαι καὶ Σιμόεντος· ἀπ' Οὐλύμποιο δὲ Κύπρις

ἄχλυτο· τοὶ δ' ἄφαρ ἴξον ὄπη θεὸς ὀτρύνεσκε,
 θήγοντες βλοσυρήσι γενειάσι λοιγὸν ὀδόντων
 δυστήνοισ ἐπὶ παισὶ· κακὴ δ' ἐπενίσσετο φύζα
 Τρῶας, ὅτ' εἰσενόησαν ἀνά πτόλιν αἰνὰ πέλωρα·
 οὐδέ τις αἰζήων οὐδ' εἰ μένος ἄτρομος ἦεν
 μείναι ἔτλη· πάντας γὰρ ἀμείλιχον ἄμφεχε δεῖμα
 θήρας ἀλευομένους, ὀδύνη δ' ἔχεν· ἄν δὲ γυναῖκες
 οἴμωζον· καὶ πού τις ἔων ἐπελήσατο τέκνων
 αὐτῆ ἀλευομένη στυγερόν μόρον· ἀμφὶ δὲ Τροίη
 ἔσταν· ἐπεσσυμένων· πολλοὶ δ' ἄφαρ εἰς ἔν ἰόντες
 γυῖα περιδρῦφθησαν· ἐνεστείνοντο δ' ἀγυαῖς
 ἀμφιπεριπτώσσοντες. ἔλειπτο δὲ μόνος ἄπωθεν
 Λαοκόων ἅμα παισὶ· πέδησε γὰρ οὐλομένη Κῆρ
 καὶ θεός. οἱ δὲ οἱ νῖας ὑποτρομέοντας ὄλεθρον
 ἀμφοτέρους ὀλοῆσιν ἀνηρείψαντο γένυσι
 πατρὶ φίλῳ ὀρέγοντας ἑὰς χέρας· οὐδ' ὅ γ' ἀμύνειν
 ἔσθενεν· ἀμφὶ δὲ Τρῶες ἀπόπροθεν εἰσορόωντες
 κλαῖον ὑπὸ κραδίησι τεθηπότες· οἱ δ' ἄρ' Ἀθήνης
 προφρονέως τελέσαντες ἀπεχθέα Τρωσὶν ἐφετμὴν
 ἀμφω αἰστώθησαν ὑπὸ χθόνα· τῶν δ' ἔτι σῆμα
 φαίνεθ', ὅπου κατέδυσαν ἐς ἱερὸν Ἀπόλλωνος
 Περγάμῳ ἐν ζαθέη. προπάροιθε δὲ Τρώιοι νῖες
 παίδων Λαοκόωντος ἀμείλιχα δηωθέντων
 τεῦξαν ἅμ' ἀγρόμενοι κενεὸν τάφον, ὧ ἔπι δάκρυ
 χεῦε πατὴρ ἀλαοῖσιν ὑπ' ὄμμασιν· ἀμφὶ δὲ μήτηρ
 πολλὰ κινυρομένη κενεῶ ἑπαῦτεε τύμβῳ
 ἐλπομένη τι καὶ ἄλλο κακώτερον, ἔστανε δ' ἄτην
 ἀνέρος ἀφραδίης, μακάρων δ' ὑπεδείδιε μῆνιν·
 ὧς δ' ὅτ' ἔρημαῖην περιμύρεται ἀμφὶ καλιῆν
 πολλὰ μάλ' ἀχλυμένη κατὰ δάσκιον ἄγκος ἀηδῶν,
 ἦς ἔτι νήπια τέκνα, πάρος κελαδεινὸν ἀείδειν,
 δάμναθ' ὑπὸ γναθμοῖσι μένος βλοσυροῖο δράκοντος,
 μητέρι δ' ἄλγεα θῆκε, καὶ ἄσπετον ἀσχαλόωσα
 μύρεται ἀμφὶ δόμον κενεὸν μάλα κεκληγυῖα·
 ὧς ἦ γε στενάχιζε λυγρῶ τεκέων ἐπ' ὀλέθρῳ
 μυρομένη κενεῶ περι σήματι· σὺν δὲ οἱ ἄλλο
 πῆμα μάλ' ἀργαλέον πόσιος πέλεν ἀμφ' ἀλαοῖο.

pdf realizzato da Associazione Engramma
e da Centro studi classicA Iuav
progetto grafico di Silvia Galasso
editing a cura di Nicole Cappellari
Venezia • dicembre 2014

www.engramma.org

la rivista di **engramma**
anno **2006**
numeri **50-53**

Raccolta della rivista di engramma del Centro studi classicA | luav, laboratorio di ricerche costituito da studiosi di diversa formazione e da giovani ricercatori, coordinato da Monica Centanni. Al centro delle ricerche della rivista è la tradizione classica nella cultura occidentale: persistenze, riprese, nuove interpretazioni di forme, temi e motivi dell'arte, dell'architettura e della letteratura antica, nell'età medievale, rinascimentale, moderna e contemporanea.